

ROZDZIAŁ V

Dawid Zajko

Wojskowa Akademia Techniczna

WYWIAD I KONTRWYWIAD W ZAPEWNIENIU BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA

Wstęp

Wywiad i kontrwywiad to służby państwowe, które prowadzą działania rozpoznawczo-operacyjne o charakterze niejawnym wewnątrz i na zewnątrz kraju. Ich głównym zadaniem jest pozyskiwanie i ochrona informacji kluczowych dla zapewnienia wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa. Stosują one dość niekonwencjonalne metody, które dość często budzą kontrowersje. Mowa tutaj o czynnościach zakazanych prawnie przez państwo macierzyste, takie jak tortury, szantaż, czy przekupstwa. Wszystkie te działania są prowadzone w celu zapewnienia ochrony interesów państwa oraz jego obywateli, co może niekiedy usprawiedliwiać tak radykalne i brutalne praktyki. Prawdą jest, że państwo, które chce czuć się bezpiecznie i spokojnie egzystować na arenie międzynarodowej musi posiadać wysoce rozwiniętą i skorelowaną sieć służb wywiadowczych. Rola wywiadu, kontrwywiadu oraz innych służb bezpieczeństwa jest, była i będzie tematem bardzo aktualnym dla każdego kraju.

Celem pracy była analiza pozycji służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych RP, roli, jaką odgrywają w systemie bezpieczeństwa narodowego oraz przemian organizacyjnych i strukturalnych, jakim zostały poddane podczas transformacji ustrojowej. Tematyka ta jest bardzo specyficzna, ponieważ poza podstawowymi informacjami i ewentualnymi przeciekami z wewnątrz ciężko jest osiąść wiedzę dotyczącą funkcjonowania i działalności tych służb. Tajność jest podstawą ich egzystencji, bez której stałyby się zupełnie bezużyteczne i wadliwe. Odpowiednio kierowane oraz zbudowane tworzą delikatny system pozwalający państwu na wczesne wykrywanie czy niwelowanie zagrożeń tak bardzo wszechobecnych w dzisiejszym świecie.

W opracowaniu podjęto próbę scharakteryzowania struktury, organizacji i działalności wywiadu i kontrwywiadu oraz służb bezpieczeństwa. Polski wywiad i kontrwywiad odgrywa znaczącą rolę w systemie bezpieczeństwa narodowego RP ze względu na szeroki zakres działań, elastyczność w wykonywaniu zadań oraz pozytywną transformację jaką przeszły

podczas przeobrażeń ustrojowych. Problematyka służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych jest trudnym zagadnieniem, ponieważ każde państwo posiada inne instytucje odpowiedzialne za działania wywiadowcze, a dostęp do szczegółowych informacji na ich temat jest bardzo ograniczony i ściśle strzeżony.

Główne funkcje oraz struktura służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych są wynikiem zmiany ustrojowej i zmiany w środowisku międzynarodowym. Służby te, zależnie od okresu swojej działalności posiadały różne priorytety, które pozwalały im być instytucją pracującą nad aspektami bezpieczeństwa narodowego. Nie można z góry wyrokować czy były aparatem ucisku, czy sprawnie działającą maszyną pracującą na rzecz państwa w określonym okresie ustrojowym. Z pewnością jednak można powiedzieć, że odgrywają one niezmiernie wielką rolę w utrzymywaniu bezpieczeństwa państwa.

1. Wywiad i kontrwywiad w zapewnieniu bezpieczeństwa państwa

Służby wywiadowczo-kontrwywiadowcze podzielono na dwie podstawowe grupy. Pierwsze z nich to służby informacyjno-wywiadowcze, których podstawowym zadaniem jest pozyskiwanie informacji o strategicznym znaczeniu dla państwa oraz neutralizowania i dezinformowania służb innych państw. Drugie to grupy policyjno-prewencyjne, których celem jest ochrona bezpieczeństwa wewnątrz kraju, bezpieczeństwa ludności danego państwa, a także zagwarantowanie stabilności bezpieczeństwa i władzy¹.

Od początków ludzkości oraz organizacji życia kulturowo-cywilizacyjnego towarzyszy nam inwigilacja jako forma zachowania społeczno-politycznego. Główne wykorzystanie dotyczyło zagwarantowania bezpieczeństwa swojej pozycji przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi. W drugiej połowie dwudziestego wieku było obiektem szczegółowych uregulowań prawnych².

W ujęciu definicyjnym występuje szereg pojęć i określeń stanowiących podstawę opisu wywiadu i kontrwywiadu jak i terminu „szpiegostwo” jest niejednakowo rozumiane w ładzie instytucjonalnym państw na świecie. Składają się na to przede wszystkim: tradycja, rodzaje form władzy w danym kraju oraz wiele innych uwarunkowań w świecie³.

W analizowaniu innych definicji można spotkać twierdzenie, że WiK⁴ to nerw, który jest odpowiedzialny za bezpieczeństwo funkcjonowania państwa. Według dokumentów normatywnych w Polsce – WiK, to instytu-

¹ S. Zalewski, *Służby specjalne w państwie demokratycznym*, Warszawa AON 2005, s. 17.

² Z. Grzegorowski, *Służby specjalne a bezpieczeństwo państwa polskiego*, Toruń 2013, s. 15.

³ Tamże, s. 15.

⁴ WiK – termin „wywiad” i „kontrwywiad”.

cje państwowe oraz ich organy, które sprawują niejawną działalność oraz podejmują działania operacyjno-rozpoznawcze. Czynności te mają niekiedy zakres operacji specjalnych. Termin „operacje specjalne” (OP) określa rodzaje oddziaływania na przeciwnika, które mają osłabić jego potencjał obronny, ekonomiczny, militarny oraz niekiedy moralny. Często są realizowane poza płaszczyzną otwartej walki, właściwie na tyłach (zapleczu), bądź w obszarze, w którym chociażby krótkotrwałe wyłączenie z walki może skutkować dezorganizacją lub stratą zaplecza⁵.

WiK dotyczą także obszaru uprawnień do zadań operacyjno-rozpoznawczych. W tym pojęciu zbiegają się różnice między specjalnym charakterem służb wywiadowczych oraz kontrwywiadowczych a służbami policyjnymi. Wywiad i kontrwywiad zaliczany jest do służb specjalnych⁶.

Służby specjalne, to określenia wszystkich służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych cywilnych oraz wojskowych i służb bezpieczeństwa, które odróżnia się od praktyk policyjnych. Polska policja zgodnie z *ustawą o Policji z 1990 roku* ma zadanie ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego obywateli i utrzymania porządku publicznego. Używanie pojęcia „służby bezpieczeństwa” lub „służby specjalne” – powinno się odnosić także do służb policyjnych, skarbowych, celnych oraz innych, które mają uprawnienia nadane im przez prawo. Słuszne jest odpowiedzenie na pytanie o zakres ochrony interesów ludzi przed tajnymi zadaniami służb policyjnych, które zwalczają przestępczość zorganizowaną, w charakterze szczegółowej brutalizacji oraz poszerzenia obszaru działania przestępczego. Istota działalności służb specjalnych jest zróżnicowana w zależności od zadań przez inne podmioty ochrony bezpieczeństwa państwa. Należy podkreślić, iż terminy „wywiad i kontrwywiad” a „służby specjalne” mają odmienne, ale i podobne znaczenie⁷.

Współcześnie na ocenę działań służb WiK mogą oddziaływać dwa aspekty. Jednym z nich są media (upowszechnianie informacji), drugim zaś mity oraz przekonania, które odnoszą się do funkcjonowania tych służb. W RP czynności wywiadu i kontrwywiadu są uregulowane, jednak w niektórych krajach działalność tych służb nie jest uregulowana prawnie. W większości państw zadania WiK są dostrzegane jako bardzo istotne w strukturze władz danego kraju⁸.

Trzy czynniki – demokratyczna kontrola, umiejscowienie w aktach prawa powszechnego oraz pozycja służb WiK w systemie bezpieczeństwa państwa) regulują obszar działania tych służb, ujmują zadania oraz funkcje,

⁵ Tamże, s. 16.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 17.

⁸ Tamże, s. 18.

a ponadto przedstawiają mechanizmy kontroli⁹. Termin wywiad i kontrwywiad w państwach Europy Zachodniej, czy w Stanach Zjednoczonych nie posiada dokładnie tego samego znaczenia co w Polsce¹⁰.

Warto przybliżyć pewne określenia czy pojęcia. Według definicji ze *Słownika języka polskiego PWN: Wywiad*: „to instytucja, która ma na celu gromadzenie tajnych danych, które dotyczą innych państw oraz ludzie, którzy pracują w tej instytucji. Jest to działalność, która ma na celu przekazywanie tajnych informacji”.

Kontrwywiad „jest to działalność, której głównym zadaniem jest zwalczanie obcego wywiadu”.

Służby wywiadowcze możemy podzielić na dane grupy:

- a) wywiad wojskowy – opiera się na gromadzeniu oraz przetwarzaniu informacji wywiadowczych, które odnoszą się do sił zbrojnych nieprzyjaciela poprzez służbę, która opiera na strukturze militarnej;
- b) wywiad polityczny – zbieranie za pośrednictwem agencji informacji, które odnoszą się do sytuacji politycznej konkretnych krajów, bądź danych ugrupowań;
- c) wywiad wewnętrzny – zadania wywiadowcze kierowane w stosunku do podmiotów krajowych, których działanie tworzy sytuację grożącą bezpieczeństwu wewnętrznemu danego kraju;
- d) wywiad techniczny – zadania wywiadowcze wiodące do zdobywania materiałów z nieznanymi źródłami, które odnoszą się do wyposażenia technicznego oraz potencjału technicznego danego kraju;
- e) wywiad operacyjny – zbieranie danych wywiadowczych, używanych w planowaniu operacyjnym na poziomie regionalnego obszaru działań wojennych;
- f) wywiad parapsychologiczny – zbieranie danych wywiadowczych z wykorzystaniem podmiotów rzekomo obdarowanych zdolnościami percepcji pozazmysłowej¹¹. W Rzeczypospolitej Polskiej ryzyko terroryzmu jest bardzo niskie w stosunku do USA, czy Wielkiej Brytanii. W związku z tym wywiad ma trochę inne zadania, które są ukierunkowane przeważnie na zagwarantowanie bezpieczeństwa wewnętrznego. Jego charakter w RP przedstawia niżej zaprezentowana definicja wywiadu¹².

Wywiad jest rozumiany jako wyspecjalizowana organizacja, która jest bazą wiadomości o innych krajach i opracowywania ich w zamiarze wykorzystywania w płaszczyznach: politycznych, ekonomicznych oraz militarnych na potrzeby macierzystego państwa. Wywiadem określa się także

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże, s. 18, 19.

¹² Z. Grzegorowski, *Służby specjalne a bezpieczeństwo państwa polskiego*, Toruń 2013, s. 19.

specjalne państwowe organy, które mają na celu gromadzenie nielegalnych informacji dotyczących działań (politycznych, gospodarczych, wojskowych oraz innych) kraju, który jest przedmiotem zainteresowania¹³.

W RP definiuje się wywiad i kontrwywiad, jako prowadzenie przez wyspecjalizowane komórki Sztabu Generalnego rozpoznanie taktyczne systemu obronnego potencjalnego nieprzyjaciela, ochronę przed identycznym rozpoznaniem oraz możliwą dywersją wywiadów innych krajów. Poważne incydenty dyplomatyczne często spowodowane są ujawnionymi aferami służb specjalnych¹⁴.

U schyłku dziewiętnastego wieku oraz z początku dwudziestego wieku służby wywiadowcze wykształtowały strukturę organizacyjną, która występuje po dzień dzisiejszy aczkolwiek z pewnymi unowocześnieniami, które spowodowane są postępem technologicznym. Dziewiętnastowieczny podział wywiadu wyróżniał trzy podstawowe grupy:

- a) wywiad strategiczny,
- b) wywiad taktyczny,
- c) kontrwywiad (cywilny oraz wojskowy).

Działanie wywiadu dotyczy bardzo szerokiego asortymentu spraw w obszarze ich funkcjonowania, a także wyszczególnia poziom realizowanych czynności:

- I. agenturalny wywiad operacyjny,
- II. agenturalny wywiad taktyczny.

Agenturalny wywiad operacyjny jest organizowany podczas pokoju. Powinien przygotowywać zadania na użytek walczących SZ w konkretnym obszarze działań wojennych. Do jego funkcji zalicza się m.in. przekazanie informacji o nieprzyjacielu, których nie da się zdobyć przy pomocy innych środków rozpoznania:

- środki transportu BMR,
- formacja, bądź przerzucenia najnowszych związków taktycznych,
- gromadzenia głównie informacji, które dotyczą planowania na szczeblu operacyjnym,
- nastrojów społecznych,
- innych.

Agenturalny wywiad taktyczny realizuje przekazanie niezbędnych informacji do zaplanowania oraz poprowadzenia również misji humanitarnych z mandatów ONZ i OBWE oraz NATO. Daje to możliwość na odpowiednie wykorzystanie sił oraz środków kontyngentu międzynarodowego, a również ma wpływ na ich działania o zakresie kontrwywiadowczym¹⁵.

¹³S. Hoc, *Zagadnienia odpowiedzialności karnej za szpiegostwo*, Warszawa 1985, s. 36.

¹⁴K. Wojciechowski (przekł.), *Encyklopedia szpiegostwa*, Warszawa 1995, s. 281.

¹⁵Tamże, s. 34.

Termin WiK jest wyraziście utrwalony w języku potocznym i stosowany w literaturze, niestety nie ma odzwierciedlenia w tzw. „sformułowaniach aktów normatywnych”¹⁶. Pojęcie WiK jest różnie pojmowane w międzynarodowym obiegu informacji i w ustawodawstwie. Wielokrotnie możemy napotkać się na synonimy np.: tajne organizacje, tajne służby czy inne, które przybliżają znaczenie terminu służb specjalnych, rozumianych jako kontrwywiad oraz wywiad¹⁷.

Aktywność wywiadu stanowi jedną z form działalności, która ma na celu gromadzenie i opracowanie za pośrednictwem wyspecjalizowanych służb informacji o innych krajach, w celu wykorzystania ich w interesie państwa macierzystego¹⁸. Jest jedną z metod rozpoznania strategicznego, która bazuje na gromadzeniu za granicą informacji o danym państwie. Potoczna interpretacja przedstawia wywiad jako instytucję, która gromadzi te wiadomości rzadziej niż służba śledcza w państwie macierzystym¹⁹.

Z funkcjonowania instytucji wywiadu kształtują się dwie istotne płaszczyzny jego działalności. Pierwsza z nich dotyczy sposobu zdobywania informacji. Druga dotyczy opracowywania danych, które są wykorzystywane przez rząd danego kraju²⁰.

Ważnym zakresem działalności wywiadu są jego oddziaływania na decyzje polityczne podejmowane przez władze państwa. Zależność pomiędzy WiK a władzą jest często zauważalna. Informacje służb wywiadowczych mogą być pomocne w walce o władzę, choć jest to środek nielegalny. Dzieje się tak na całym świecie w płaszczyznach politycznych i militarnych oraz gospodarczych²¹. Zależność ta odpowiednio kreuje charakter wzajemnej relacji między obszarem niejawnych działań wywiadu, a władzą pojmowaną jako zdolność rządzenia jednych nad innymi ludźmi²².

Nazwa kontrwywiad w wielu przypadkach opisuje działania, które są ustalane w celu zakłócenia przedsięwzięć nieprzyjacielskich służb wywiadu np. poprzez dezinformowanie²³. W związku z tym rolą tych służb jest gromadzenie oraz przetwarzanie danych o innych służbach wywiadu, czyli realizowanie działań kontrwywiadowczych, których zadaniem jest kontrola potencjału wiedzy służb wywiadu innych państw²⁴.

¹⁶Z. Galicki, *Status sprawny służb specjalnych w wybranych państwach zachodnich*, Warszawa 1996, s. 3.

¹⁷Tamże.

¹⁸S. Hoc, *Zagadnienia odpowiedzialności karnej za szpiegostwo*, Warszawa 1985, s. 36.

¹⁹S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 1989, s. 432.

²⁰Z. Grzegorowski, *Służby specjalne a bezpieczeństwo państwa polskiego*, Toruń 2013, s. 34.

²¹J. Piekałkiewicz, *Dzieje szpiegostwa*, Warszawa 1999, s. 11.

²²Z. Grzegorowski, dz. cyt., s. 35.

²³R. Kessler, *CIA od środka*, Warszawa 1994, s. 295.

²⁴A. Codevilla, *Wywiad w nowym stuleciu*, Warszawa 1997, s. 41.

Mianem kontrwywiadu określa się również organy specjalne, najczęściej państwowe, których głównym zadaniem jest walka z bezprawnym działaniem grożącym bezpieczeństwu danego kraju. We wszystkich krajach techniki oraz sposoby działania tych organów (również struktura) nie są jednakowe. Występują najczęściej dwa rodzaje struktur:

- kilka wyspecjalizowanych służb;
- jedna służba uniwersalna, która posiada zdecydowanie wywiadowczy zakres, (lub może posiadać kompetencje policyjne)²⁵.

Funkcjonowanie kontrwywiadu obejmuje cztery główne obszary zainteresowania:

1. organizacje wywiadu (szpiegowskie) krajów niemacierzystych²⁶,
2. radykalne organizacje nieoficjalne, prowadzące działalność w swoim kraju – ekstremiści polityczni i narodowościowi oraz rasowi (tajna policja polityczna),
3. zagraniczne oraz krajowe organizacje terrorystyczne (służby antyterrorystyczne oraz powiązane z nią służby antynarkotyczne),
4. zadania ekonomiczne grożące bezpieczeństwu działaniu państwa (tajna policja ekonomiczna oraz tajna policja finansowa)²⁷.

Charakterystyczną rolę posiada wywiad wojskowy. Podstawowym zadaniem pracy tego wywiadu jest ochrona tajemnicy państwowej, zakłócanie pracy oraz dostępu niemacierzystemu wywiadowi do niejawnych danych²⁸.

Wywiad wojskowy i cywilny, kontrwywiad uczestniczą w walce informacyjnej na arenie międzynarodowej. Realizują swoje przedsięwzięcia podczas pokoju, kryzysu oraz wojny. Przekazują odbiorcom dane, którzy posiadają specjalne uprawnienia do konkretnych informacji oraz analiz, a także ocen odnośnie do:

- międzynarodowych stosunków politycznych,
- międzynarodowych stosunków gospodarczych,
- międzynarodowych stosunków wojskowych,
- postępu przestępczości zorganizowanej,
- innych zagrożeń mogących wpływać na system bezpieczeństwa kraju.

Dodatkowo monitorują kraje będące w zainteresowaniu państwa macierzystego, alarmując o różnego typu czynnikach mogących zakłócać stan bezpieczeństwa wybranego kraju²⁹.

Mianem wywiadu i kontrwywiadu określa się również jednostki, które wnikają w obszar funkcjonowania służb specjalnych. Służby te stanowią

²⁵Z. Grzegorowski, dz. cyt.

²⁶Niemacierzysty – obcy, inny, niepaństwowy (najczęściej oznacza wywiad innego państwa).

²⁷S. Zalewski, dz. cyt., s. 15.

²⁸K. Wojciechowski, dz. cyt., s. 224.

²⁹Z. Grzegorowski, dz. cyt., s. 36.

szerszą grupę, bo przynależą do nich również inne podmioty, które realizują swoje zadania w obszarze bezpieczeństwa kraju³⁰. Działalność służb wywiadowczo-kontrwywiadowczych powinno zatem postrzegać się w charakterze szerszym, którego rolą jest zdobywanie kluczowych informacji dla państwa³¹.

W dzisiejszych czasach niejednokrotnie podkreśla się fakt, iż pozyskiwanie informacji, to zajęcie uniwersalne i bynajmniej nie trzeba być w wywiadzie by szpiegować innych. W tym ujęciu pozyskiwanie informacji, bezpośrednio za pomocą tajnych sposobów, w celu wpłynięcia na dane osoby czy decyzje, występuje w wielu obszarach życia społecznego. Równocześnie zaś z rozszerzeniem zakresu wartości ochronnych państwa wyznacza ono swoim służbom kolejne obszary działalności, które są kluczowe w warunkach zagwarantowania bezpieczeństwa narodowego. Dlatego wywiad i kontrwywiad rozróżniają już nie tylko płaszczyznę militarną, polityczną i gospodarczą, ale interesują się również zagrożeniami ekologicznymi, kulturowymi oraz psychospołecznymi³².

Służby WiK otrzymują dodatkowe zadania, które powodują ich reorganizację oraz wzrost znaczenia przetwarzanych przez nie informacji. Dlatego obszar podmiotowy jednostek wywiadowczych podlega obecnie poszerzeniu, ponieważ wzrasta liczba państwowych organów, które są upoważnione do realizowania tajnych zadań. Mechanizm ten jest także zauważalny w polskich warunkach. Jest to szczególnie widoczne w aktach prawnych dotyczących obszaru bezpieczeństwa. W większości przypadków wyznacznikiem służb wywiadowczych jest ustawowe uprawnienie do przeprowadzania tajnych działań. Wymienione uprawnienie jest zasadne, uwzględniając również służby wywiadu oraz kontrwywiadu (cywilne, wojskowe), a także te, które posiadają uprawnienia do przeprowadzania tajnych operacji. Mowa tutaj o służbach, które wykorzystują tajne instrumentarium – zapewniając gwarancję ochrony bezpieczeństwa publicznego (policja, Straż Graniczna), czy bezpieczeństwa ekonomicznego danego kraju, np. służb celnych oraz skarbowych³³. Stąd Wywiad, kontrwywiad to instytucje, przekazujące organom swojego kraju informacje, które tworzą podzespół w modelu decyzyjnym, który swoim działaniem obejmuje obszar polityczno-militarny. Mamy tutaj na myśli głównie takie informacje, które nie są w zasięgu różnego rodzaju agend rządowych³⁴.

³⁰Tamże.

³¹Tamże.

³²Tamże.

³³*Służby specjalne RP. Prawne aspekty cywilnego nadzoru*, Warszawa 1997, s. 13.

³⁴Z. Grzegorowski, dz. cyt., s. 37.

Podsumowanie

Służby wywiadowczo-kontrwywiadowcze są bardzo ważnym elementem w systemie bezpieczeństwa państwa. Zadania jakim muszą sprostać są niesamowicie trudne, a zarazem delikatne. Muszą działać na granicy prawa i muszą być w stanie najwyższej gotowości, aby sprostać aktualnym zagrożeniom, które generuje dynamicznie zmieniające się środowisko międzynarodowe. Ogólnie rzecz ujmując wywiad i kontrwywiad są integralną częścią systemu obrony państwa zapewniając mu możliwości prewencyjnego działania i odpowiedzi na występujące zagrożenia.

Problematyka tych służb jest niezwykle specyficzna, ponieważ każdy kraj posiada inne instytucje, odpowiadające za działania wywiadowcze, a dostęp do szczegółowych informacji na ich temat jest bardzo ograniczony i ściśle strzeżony. Oprócz podstawowych informacji zawartych w książkach i ustawach oraz ewentualnych przecieków z wewnątrz, trudno jest dowiedzieć się o działalności tych służb. Ochrona informacji niejawnych jest fundamentem, co podkreśla ich skuteczność. Polskie służby WiK odgrywają znaczącą rolę w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego III Rzeczypospolitej Polskiej ze względu na szeroki zakres działania, elastyczność w realizowaniu zadań oraz transformację jaką przechodziły w czasie zmian ustrojowych.

W Polsce oprócz głównych pięciu służb specjalnych (ABW, AW, SKW, SWW, CBA), mamy ponad 20 innych służb o uprawnieniach służb specjalnych (np. wywiad skarbowy), których działalność jest utajniona, a co za tym idzie – ograniczony dostęp na ich temat. To istotne zagadnienie powinno poddawać się dalszym badaniom i rozważaniom. Polskie służby wywiadowcze i kontrwywiadowcze ciągle pozostają więc tematem otwartym.

Warto zauważyć, że żadne państwo nie czułoby się w stu procentach bezpiecznie bez instytucji wywiadowczych czy kontrwywiadowczych, stąd więc pytanie: „Czy Służby Wywiadu i Kontrwywiadu są ciągle pożądanym elementem systemu bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego?” – niech pozostanie pytaniem retorycznym.

Bibliografia:

1. Codevilla A., *Wywiad w nowym stuleciu*, Warszawa 1997.
2. Galicki Z., *Status sprawny służb specjalnych w wybranych państwach zachodnich*, Warszawa 1996.
3. Grzegorowski Z., *Służby Specjalne a bezpieczeństwo państwa polskiego*, Toruń 2013.

4. Hoc S., *Zagadnienia odpowiedzialności karnej za szpiegostwo*, Warszawa 1985.
5. Kessler R., *CIA od środka*, Warszawa 1994.
6. Piekałkiewicz J., *Dzieje szpiegostwa*, Warszawa 1999.
7. Skorupka S., Auderska H., Łempicka Z., *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 1989.
8. *Służby specjalne RP. Prawne aspekty cywilnego nadzoru*, Warszawa 1997.
9. Wojciechowski K. (przekł.), *Encyklopedia szpiegostwa*, Warszawa 1995.
10. Zalewski S., *Służby specjalne w państwie demokratycznym*, Warszawa AON 2005.

Liczba znaków ze spacjami: 21 967